הרב יעקב אפשטיין

שמיטת כספים בעסקאות ממוניות

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה
א. "השוחט את הפרה"
ב. מכירה בהקפה וההסברים לשיטת הרמב"ם
ג. סתם מכירה בשביעית
ד. הפיכת מכירה בהקפה למלווה
ה. בין מכירה בהקפה למכירה באשראי ובתשלומים
ו. מכירה בהמחאה ובהמחאה דחוייה
ז. חברות אשראי, בנקים ושאר חובות

הצגת הבעיה

בעל חנות מוכר במזומן, לאלה שאינם משלמים מייד, הוא רושם את החיובים והקונים נכנסים מפעם לפעם ומשלמים את חובותיהם. כמו כן הוא מקבל מהקונים המחאות דחויות.

מה דין כל המכירות הנ"ל, האם צריך לכתוב עליהן פרוזבול? אם ראש השנה של שמינית חל לפני מועד הפירעון, האם צריך לעשות על ההמחאות הדחויות פרוזבול כדי שלא ישמטו החובות? וכן מה הדין בקניות ע"י חברות אשראי ובחובות לבנקים וכדו'?

א. "השוחט את הפרה"

נאמר במשנה (שביעית פ"י מ"ב):

"השוחט את הפרה וחלקה בראש השנה אם היה החודש מעובר משמט ואם לאו אינו משמט".

המדובר על מי ששחט פרה וחלקה לאחרים לשם מכירה, בר"ה של מוצאי שביעית, והתעברה השנה והתברר שהמכירה נעשתה בשביעית — החוב על המכירה נשמט. וכך מפרש הרמב"ם:

"לפי שלא חלקה אלא על מנת שימתין בדמיה הואיל ודימה שאותו היום יום טוב ואי אפשר למכור בו מכירה גמורה בפריעת הדמים, ועברה השמיטה אז"כ, הרי אותו החוב נשמט, לפי שפסק ההלכה שאין השביעית משמטת אלא בסופה".

מתבאר מדברי הרמב"ם שבמכירה כלשהי בשביעית, שמשום מה הקונה התעכב בתשלום, החוב הבא כתוצאה מהמכירה נשמט בשביעית, והקונה פטור מתשלום, ואם המוכר רוצה להבטיח את ממונו עליו לכתוב פרוזבול. אולם בירושלמי מלמד ר' אלעזר שהמשנה היא משנת ר' יהודה שסובר שבהקפת החנות החוב שנוצר ממכירה ראשונה נשמט, ורק התשלום עבור המכירה האחרונה הופך להיות בהקפה ואינו נשמט. ואף לגבי פרה המדובר שהקיף לו אחרי כן דברים נוספים ולכן נשמט. ואילו לפי ת"ק אין התשלום עבור המכירה נשמט או מפני שהיא בהקפה — שהרי אינו מקבל את התשלום מייד; או מפני שאין מקורה מחמת הלוואה אלא מחמת מכירה.

ועפי"ז אין הלכה כמשנתנו בדין "פרה שחילקה", מפני שאין הלכה כר' יהודה.

לפי הירושלמי דברי הרמב"ם בפה"מ ובהלכה קשים. שכן פסק (הל' שמטו"י פ"ט ה"י):

"שחט את הפרה וחלקה על דעת שהיום ראש השנה של מוצאי שביעית ונתעבר אלול ונמצא אותו היום סוף שביעית אבדו הדמים, שהרי עברה שביעית על החוב".

ואמנם הראב"ד השיג על הרמב"ם שזוהי הקפת החנות ואינה נשמטת בשביעית. ונדון בכך להלן.

ב. מכירה בהקפה וההסברים לשיטת הרמב"ם

במשנה הקודמת (שביעית פ"י מ"א) נאמר:

"שביעית משמטת את המלווה בשטר ושלא בשטר, הקפת החנות אינה משמטת ואם עשאה מלווה הרי זה משמט..."

מתבאר שמכירה בהקפה אינה נשמטת, אא"כ עשאה מלווה. מפרש הרמב"ם (פיהמ"ש שם):

"והקפת החנות הוא מה שדרך בני אדם להתקשר עם בעלי החנויות שיקח ממנו צרכיו עד שיתקבץ אצלו סכום וישלם לו, אין אותו הסכום הנקבץ נשמט בשביעית, לפי שאינו כדרך החובות, שלא מכר בעל החנות מה שמכר כדי שיהא חוב ואינו אלא מוכר בדמים מועטים עד שיצטרף עם דמים אחרים ויקח את שלו".

מפרשי הרמב"ם הבחינו בין המשנה העוסקת בדין "פרה" (שנשמטת בשביעית) לסתם מכירה בהקפה (שאינה נשמטת). הרב קוק זצ"ל מביא ב"שבת הארץ":

"ויש (כס"מ פ"ט ה"ה) נוטים לומר שאין זו נקראת הקפת החנות לעניין זה שאינו משמט, שאינה נקראת הקפת החנות כי אם כשלוקח ממנו איזו פעמים, שאז אינו נקרא חוב כי אם כשהוא זוקף עליו במלווה, אבל כל זמן שלא לקח ממנו כי אם פעם אחת, אפילו הקיפו בחנות אין זה

בכלל הקפת החנות לעניין זה, שאינו משמט, ואינו צריך זקיפת מלווה, אלא הרי זה משמט ככל החובות. ויש מי שאומר (כס"מ שם) שאם לקח ממנו בהקפה בחול, כיוון שהיה יכול לקחת ממנו בדמים ולקח בהקפה, הרי זו נקראת הקפת החנות שאינה משמטת. אבל אם לקח ממנו ביום טוב, כיוון שבזמן ההקפה אסור לפרוע מפני שהוא יו"ט, ואילו לא היה יו"ט היה פורעו מיד — אין זו הקפה, ומתוך כך היא משמטת ככל החובות. ויש אומרים (רדב"ז שם) שאינה נקראת הקפת החנות אלא בחנוני שדרכו למכור בהקפה אבל מי שאין דרכו להקיף, אע"פ שחלק לשעתו בלא דמים, ונשארו הלוקחים חייבים לו, אין זה נקרא הקפת החנות, ודינו ככל החובות שמשמטים. ויש אומרים (ב"י חו"מ סי' סז אות יט) שהקפת החנות שאינה משמטת אינה כי אם כשהקיף על זמן ארוך שנה או שנתים, שדומה הדבר כאילו הלוהו מפורש עד אחר שביעית, שאין השביעית משמטתו לדעת רבים, אבל כל הקפה שדרך לתבוע מיד הרי היא ככל החובות, ששביעית משמטתן".

דעת הכס"מ שהקפה שאינה נשמטת היא במכירה של מספר פעמים אבל לא במכירה של פעם אחת. ודעה נוספת (בכס"מ) **שהקפה אפשרית אפילו במכירה אחת, אמנם אם התשלום נמנע מסיבה צדדית אין המכירה בהקפה. דעה שלישית** (רדב"ז) **שמי שאין דרכו למכור בהקפה אף אם מסיבה כלשהי לא קיבל תשלום אין זו הקפה. ודעה רביעית** (ב"י) **שהקפת החנות שאינה נשמטת היא דווקא אם הלוה לזמן ארוך כגון שנה או שנתיים. בין לדעות המרחיבות ובין לדעות המצמצמות — כו"ע מודים שסתם מכירה נשמטת, ורק קבעו תנאים מתי היא תחשב בהקפה ולא תשמט. ומתאימים הדברים להסבר הרמב"ם בפה"מ שבחלוקת פרה בר"ה כשהתעבר החודש — המכירה נשמטת בשביעית.**

גישה דומה אם כי בהסבר שונה כותב הרש"ס בפירושו לירושלמי. הוא מביא את מסקנת הירושלמי שמשנת "פרה" נשנתה עפ"י ר' יהודה ופוסק שקיי"ל כרבנן, וכ"פ הרמב"ם כרבנן. ומקשה א"כ כיצד פסק הרמב"ם משנת "פרה" להלכה, ומתרץ:

"ונ"ל דס"ל ז"ל דמהכא אוכחינן בפ' שואל דמלוה ניתנה ליתבע ואי ס"ד דלא הויא מלוה ולא קיי"ל כי הא מתני' היכי מוכח לה מהכא. אלא דסבר תלמודא דילן דהך מתני' כרבנן היא ומשום דהוא יו"ט לא זקיף לה, ואריא הוא דרבינא עלויה דלא מצי להזכיר סכום מקח ולא דמים כדאמרינן בס"פ אין צדין (כט ע"ב), אבל זקופה ועומדת היא אצלו, וכזקופה דמי ולא ולא דמי לא זקיף לה בחול ללא זקיף לה ביו"ט, ויפה כיוון".

היינו לפי רבנן משנת "פרה" היא מכירה שנזקפה מייד, ואע"פ שפעולות של זקיפת מקח לא נעשו.

ג. סתם מכירה בשביעית

הקושי השני בפסיקת הרמב"ם — כיצד פסק כר' יהודה — עדיין עומד בפנינו. והמשמעות להלכה היא האם רק הלוואה נשמטת בשביעית, וכן כל עסקה שאינה הלוואה ש"נזקפה" ועשו אותה הלוואה, אבל סתם מכירה אינה נשמטת בשביעית. או, שאף סתם מכירה מרגע הקניין המעות הופכות מלווה, וממילא נשמטות בשביעית.

כתב הב"י (חו"מ סי' סז אות יט):

"ואם כן כל חייב לחבירו **בין דרך הלוואה בין דמי דבר שמכר לו**, הרי הוא משמט בשביעית. והקפת חנות שאני שדרך להקיף שנה ושנתים ובסוף נוטל חובו ואין דרך לנגשו וכיוון שכן הוה ליה כהלוהו עד אחר שביעית דלרוב הפוסקים, אין שביעית משמטתו. וכן השכיר דרכו לקבץ שכר שנה או שנתים ביד שוכרו ואינו נוגשו לתתם לו, אבל הם בידו כפקדון או כהלוהו עד אחר השביעית. אבל המוכר חפץ לחברו ולא קבע לו זמן לפרעו אחר שביעית מיד שמכר לו הוה ליה כאילו הלוהו ושביעית משמטתו והיינו טעמא דההיא דהשוחט את הפרה וחלקה בראש השנה אם היה החודש מעובר משמט".

אולם הב"ח (סי' סז אות יט) **חולק וסובר עפ"י הר"ן בכתובות שאין הלכה כמשנת "פרה", וכן ביאר הר"ן את דעת הרי"ף, וכן מבאר הב"ח את שיטת הרא"ש ושיטת הטור שהשמיטו דין "פרה שחלקוה ונתעברה שנה", וקובע:** "ואנן קיי"ל כרבנן דבמלווה הדבר תלוי". **מתבאר שישנה מחלוקת האם מכירה סתם ללא תנאים מיוחדים הופכת למלווה מייד עם קניית החפץ ע"י הקונה וע"כ שביעית משמטתה, או שמכירה עד שלא "נזקפה" אין שביעית משמטתה.**

הסמ"ע (סז, כו) **ציטט את הב"י ומשמע שסבר שפסק בשו"ע כפי שסבר בב"י. אולם בפאה"ש השיג עליו, ודייק מלשון השו"ע בסעיף ד:** "שאין שביעית משמטת **אלא מלווה**", **שחזר בו מדעתו ששביעית משמטת מכר. ומסביר שלרמב"ם הייתה גירסא שונה בירושלמי** (כגי' הגר"א), **וע"כ אין קושי מכך שפסק במשנת "פרה" ששביעית משמטת. ומסיק פאה"ש:**

"ועיקר חילוקו דבהקפת החנות לא ניתן כלל על מלווה אלא שבזמן קיבוץ הסך אז משלם לו בעד מכירתו, משא"כ בשוחט כר' בכה"ג דחשיב היום יו"ט ולא חילקה רק ע"ד הלוואה והמתנה דא"א כלל מכירה ביו"ט ומשנה א' (=ראשונה) נעשית מלווה כולה ולכן משמט[1]".

1. ולפי"ז אין קושי מחלוקת פרה מפני שמשעה ראשונה הרי היא מלווה.

וסיים שכתב כן להוציא מדעת הסמ"ע שהשווה בין הפסיקה בשו"ע לדבריו בב"י. וכן משמע מדברי המהרי"ט (שו"ת חו"מ סי' קיד):

"וכי מעיינת בה תשכח שכל שאין תחילתו מלווה אינו משמט, דהא ההוא דהאונס והמפתה ומוציא ש"ר מפרש בירושלמי **ר"מ היא דאמר במלווה הדבר תלוי**, אלמא כל שלא היה עיקרו מלווה אינו בכלל השמיטה".

עולה למסקנה, שישנה מחלוקת בין הפוסקים האם עיסקא שאינה מלווה ולא נזקפה במלווה — נשמטת בשביעית. ובכ"ז לא מצאתי באחרונים[2] שהזכירו דברי הב"ח הגר"א ופאה"ש להלכה, וע"כ נראה שמספק אף בסתם מכירה צריך פרוזבול למניעת השמטתה.

ד. עשיית מכירה בהקפה למלווה

מהו עשאה מלווה? מפרש הר"ש: "עשאה מלווה — שזקפה במלווה". והרא"ש מפרש: "לפרעו בזמן פלוני". וכ"כ הטור (סי' סז אות יד): "הקפת חנות אינה משמטת זקפו עליו במלווה לפרעו לזמן ידוע משמטת". בשו"ע ורמ"א (סי' סז סעי' יד) פסקו:

"הקפת חנות אינה משמטת ואם זקפה עליו במלווה משמטת. הגה: ומיקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן לפרעו (טור והרא"ש פרק השולח), וי"א דמיקרי זקיפה מיד שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד[3]" (מרדכי פרק הנשבעין [מט ע"א]).

2. כרם ציון (הל' שביעית). ספר השמיטה (לרב טיקוצ'ינסקי), בהל' שביעית (לגר"ב זילבר סי' י הי"א) נחית מעט לפירוט אבל אף הוא לא באר דין מכר. אבל מצאתי בתוס' אנשי שם (פ"י מ"א) שלאחר שהביא את דברי הב"י כתב: "אבל דעת הראב"ד ותוס' והר"ן דדוקא מלוה וכ"פ הב"ח".
לאחר שכתבתי כמובא לעיל מצאתי בשער המשפט (סי' סז סעי' ו) שכתב: "הסמ"ע הביא בשם הב"י דדווקא הקפת החנות אינו משמט משום דדרך החנוני להקיף לזמן רב וה"ל כמלוה את חבירו לעשר שנים אבל המוכר דבר לחבירו מיד כשמוכרו ה"ל כהלוהו והשביעית משמטתו, ועי' בב"י שישב בזה דברי הרמב"ם. אבל הב"ח השיג עליו מדברי התוס' והרא"ש והר"ן ר"פ אע"פ שמבואר שם להדיא שכל חוב שאינו דרך הלוואה אינו משמט כמו בהקפת החנות ושכר שכיר וכ"כ הרמב"ן והרא"ה והריטב"א בחידושיהם שם וכן עיקר".

3. הרש"ס אף הוא כתב כמרדכי, ז"ל: "דבעינן זקיפה דתניא בספרי שמוט כל בעל משה ידו יכול אף בגזלה ופקדון ת"ל משה ידו מה משה ידו בזיקוף אף כולם בזיקוף. פי' מלווה לאו בעינה הדרא וזוקפה עליו ואומר כך וכך מעות אתה חייב לי משא"כ בגזילה ופקדון דבעינייהו הדרן".

ובפאה"ש (כט, נה) **בתירוצו על השגת התומים על הרמ"א הסיק שהמרדכי פסק כחכמים שאף בכותב מעות המקח אין זו זקיפה אלא במסכמן יחד**[4]. **בכנה"ג** (הג' ב"י סי' לח) **השיג:**

"ובספר המפה כתב בשם מרדכי דפרק הנשבעין דמיד שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד מיקרי זקיפה. ותמהני מרבינו המחבר ז"ל, איך נתעלם לו דברי רש"י בפרק איזהו נשך (עב ע"א ד"ה וזקפן) ובפרק מי שהיה נשוי (צב ע"א ד"ה וזקפן עליו) והר"ן ז"ל שם פרק מי שהיה נשוי (נ ע"ב ד"ה גרסי' בגמרא) ונמוקי יוסף בפרק איזהו נשך (מב ע"ב ד"ה ישראל שלוה מעות), שכתבו דזקפו עליו במלווה הוא שכתב שטר עליהם".

בס' אורים ותומים (סי' סז ס"ק טז) **תירץ שהרא"ש הסיק שלגבי שביעית די בקביעת זמן, וז"ל:**

"מלבד די"ל זקיפה האמור בשמיטה אינו כשאר זקיפה דהא על כתובה אמרי' דמשעה שתזקוף משמטה ושם ל"ל כתיבה דהרי כתוב ועומד הוא מתחילת כתובה".

וראיית הרא"ש שקביעת זמן היא זקיפה מ"חלוקת פרה" שא"א לכתוב ביו"ט. ונלענ"ד שאין כאן מחלוקת. מהות זקיפה היא הפיכת חוב למלווה. דרך ההפיכה למלווה שונה בין חובות שונים. כדברי הספרי (דברים טו, ב):

"שמוט... יכול אף בגזלה ופקדון ת"ל משה ידו, מנין לרבות שכר שכיר והקפת חנות ת"ל אשר ישה ברעהו, אם סופנו לרבות את כולם מה ת"ל משה ידו בזקיפה אף כולם בזקיפה".

בקנסות — העמדה בדין היא זקיפה (סי' סז סעי' טז). **בריבית אצל נכרי** (ב"מ עב) **או מכירת שדה** (כתובות צב) **הכתיבה של כל החוב היא מגוף העסק שביניהם. וכמו"כ זקיפה כנגד חוב של נכרי כרוכה בכתיבת שטר חדש בערכאותיהם** (כן נראה מרמ"א או"ח סי' תקלט סעי' ג — עפ"י נמוק"י מו"ק ד ע"ב) **לעומת זאת אצל הקפת החנות או שכר שכיר אין צורך בכתיבת שטר נוסף המקבע את כל החיובים או הנותן להם אישור נוסף, ודי בקביעת זמן לתשלום החוב או בצירוף כל ההקפות יחדיו לחוב אחד.**

ה. בין מכירה בהקפה למכירה באשראי ובתשלומים

צריך לעיין (אף לשיטת הב"י והסמ"ע) **מה מגדיר מכירה להיות בהקפה באופן שאינה נשמטת בשביעית. האם האיחור בתשלום או אי קביעת מועד לתשלום**

4. במשנה ראשונה (פ"י מ"א) פרש במרדכי שאף בכותב סכום מעות נחשב כזקיפה ואי"צ שיסכם את החשבון.

— הם סימן או סיבה. היינו, כיוון שנקבע בין המוכר והקונה שהתשלום ישולם לעתיד ממילא החוב עדיין לא נזקף וע"כ אין צורך בפרוזבול ודחיית התשלום היא **סיבה**, או שדחיית התשלום היא רק **סימן** שלא הייתה זקיפה, וממילא יתכן חוב דחוי שהוא בעצם כבר זקוף ועומד.

ונראה מפסיקת הרא"ש והטור שקביעת זמן תשלום אפילו דחוי היא זקיפה, שהדחייה בעצמה היא רק סימן, וצריך לעיין בכל חוב ממוני האם הוא זקוף אע"פ שעדיין לא הגיע זמנו להיפרע. ראיה נוספת לגישה זו אפשר להביא ממשנת "פרה" (לפי הרמב"ם) שהחוב כבר זקוף ועומד אע"פ שהוא לא נפרע על אתר בגלל החג.

אף בשאלה שהוצגה בראש דברינו, נראה שהמוכר רגיל למכור בתשלום מיידי, והמתנתו לתשלום אינה מחמת מכירה בהקפה, אלא כהתפשרות עם הקונים שאין הממון מצוי בכיסם, וע"כ אין כאן הקפה אלא דחיית תשלום לזמן קצר (וכ"נ מפסיקת קיצושו"ע הו"ד בהע' 5). ועוד, נראה לחלק בין קניה באשראי קבוע (לדוגמא: "שוטף + 30/60") לבין מכירה בהקפה. בהקפה זמן התשלום של המכירה **אינו ידוע** אלא הוא יקבע כשהמוכר יקבץ את סך החיובים, או כשיקבע עם הקונה זמן פירעון. היינו בזמן משיכת החפץ הנמכר לא נקבע זמן פירעון. לעומת זאת במכירה באשראי כבר בעת המכירה התשלום נקבע לזמן מאוחר יותר. ודוגמא לדבר, מכירה בתשלומים, זמן כל תשלום קבוע מראש והקונה מחוייב ועומד. וע"כ בפשטות, יכול המוכר למכור את החוב לאחר כדין מכירת חוב (בשטר — בכתיבה ומסירה, ובע"פ במעמד שלושתן), כיוון שהחוב כבר של המוכר, לעומת זאת אם המכירה בהקפה נראה שאינו יכול למוכרו, כיוון שעדיין אין הקונה חייב לו. וכן לגבי יצירת שעבוד בפשטות נראה שהשעבוד חל רק עם הזקיפה ולא עם המכירה[5].

ונראה להביא ראיה להבחנה שבין הקפה לאשראי לזמן מהל' מכירה. כתב השולחן ערוך (חושן משפט סי' קצ סעי' י):

"המוכר שדה לחבירו באלף זוז, ונתן לו מקצת הדמים, והיה יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים, אפילו לא נשאר לו אלא זוז אחד, לא קנה הלוקח

5. ולשון האחרונים משתמשת במונח "הקפה לזמן" וכוונתם למכירה בזקיפה. ז"ל קיצור שולחן ערוך (סי' קפ סעי' י): "המוכר איזה דבר לחבירו בהקפה, הוי ליה כאלו הלוהו מעות ומשמט. אבל חנוני המוכר לאחרים בהקפה, ואין דרכו לתבוע עד שמתקבץ איזה סך אינו משמט, ואם זקפן עליו במלוה דהיינו שחשב הכל ביחד, וכתב בפנקסו סך הכולל, אזי הוא כהלוואה ומשמט". וכ"נ מתשובת הרדב"ז (ח"א סי' נ) שהתייחס למכירה בהקפה שזמן פרעונה נקבע בתחילה, שיש למוכר שעבוד נכסים על הקונה וע"כ אם הקונה מבזבז מעותיו מבטלים בי"ד את המכירה.

את כלו, אף על פי שקנה השטר או החזיקו".

והוסיף הרמ"א:

"וכן אם זקף עליו הנשאר במלוה, אף על פי שיוצא ונכנס אחר הדמים, קנה".

כלומר זקיפה היא כגמר העסקה, בניגוד למכירה ללא זקיפה והלוקח לא גמר לשלם שבו אי עייל ונפיק אזוזי אין המקח גמור.

ו. מכירה בהמחאה, ובהמחאה דחויה

ב"כרם ציון" (אוצר השביעית הלכות פסוקות פרק כ גדולי ציון ס"ק א) דן הרה"ג משה א' רוזינטל בשאלת שמיטת כספים בהמחאה. וקובע שהמחאה שמועד פירעונה הוא קודם סיום השמיטה נחשבת כגבויה, ואע"פ שעוד לא הגיעה לכלל פירעון, בשביעית דרבנן די שיהיה דומה לגבוי ולא גבוי ממש. והשווה זאת למשכון שאינו גבוי לגמרי ובכ"ז לא משמט משום שהלווה סילק עצמו ואין בו "לא יגוש". וכותב שדין זה בכל ההמחאות הסחירות שהגיע מועד פירעונן. והסיק כי עפ"י טעמים אלו ה"ה להמחאות דחויות שכיוון שהלווה הסיר מעליו את החיוב הרי הן כגבויות, ואינו בכלל "לא יגוש". וכן כתב האג"מ (חו"מ ח"ב סי' טו) שהמחאות נחשבות כגבויות כיוון שאסור לבטלן לפי דינא דמלכותא.

וטעמים אלו אינם נראים לענ"ד. לפי הראשונים שהביא בכנה"ג זוהי ממש זקיפה שקובע את הסכום ואת הזמן ורושם אותו בשטר ונותן אותו למלווה או למוכר. ומה שהמחאות משמשות ככסף עובר לסוחר, ויכול להפקידן בחשבונו ולקבל תמורתן וכדו' אינו גורם להחשיבן כגבויות[6]. מה גם שתלוי במצב חשבונו של בעל ההמחאה ובהסכם שבין בעל המחאה לבנק. וא"כ אם מצד שיחשב כגבוי, אין המחאה נחשבת כגבויה ואפשר למוכרה ולקורעה וכדו'. ולפי דבריו של הגר"מ רוזינטל יהיה הבדל בין שט"ח על איש עשיר שהוא כגבוי, לשט"ח על עני ששביעית משמטתו.

בהמשך, מביא משו"ת שואל ומשיב (מה' חמישאה סי' עא) שדן בענייני מרינ"ש (ממרנ"י — שטר למוכ"ז). וכותב שכיוון שאין למלוה שום תביעה אינו בכלל "לא יגוש" ולכן אינו נשמט בשביעית. ומוסיף שכיוון שהשטר יכול להגיע אף ליד נכרי, והלה לא ישמט, הרי זה כמתנה "ע"מ שלא תשמיטנו אתה בשביעית".

6. ועי' כס"מ (שמו"י פ"ט ה"ו) שר' יוחנן למעשה בחוב שיש לו אחריות נכסים לא החשיבו לגבוי, ורק הרמב"ם פסק שנחשב כגבוי.

ונראה שהטעם הראשון שייך אף לגבי המחאות. המחאה כשמה, היא העברת בעל החוב לגבות חובו מאחר (״המחהו אצל שולחני״, ״אצל חנוני״), כשבין הממחה לבין מי שהמחוהו אצלו ישנו הסכם על תשלום לפרעון ההמחאה, או מפקדון שהממחה הפקיד בבנקים (בחשבון שאינו גרעוני). ואע״פ שנותן ההמחאה (הממחה) אינו מסתלק והוא אחראי לו כלפי הבנק, בכ״ז המוכר נוטל מהבנק ולא מהקונה.

אולם לענ״ד טעם זה עצמו צריך ראיה. שמענו שכאשר מסר שטרותיו לבי״ד אינם נשמטים[7] כדברי הרמב״ם (פ״ט מ״ג):

> ״לפי שנ׳ ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך, וזה כבר העמיד בית דין במקומו באותו החוב ונסתלק מלתבוע ומסר הדבר להם, שנעשו בית דין הם שיש להם החוב אצל אחיו״.

והסבר הדבר: שאין המלווה ״נושה״ בלווה אלא בי״ד וע״כ אין החוב נשמט. ואצלנו מצד מסוים עדיף מפני שאין נושה בלווה אלא בבנק, אולם מאידך, הלווה לא הסתלק, והוא אחראי וערב לחוב מה״לווה״ החדש — הבנק, ואם אין בחשבונו את הסכום לפירעון הבנק ״יגוש״ אותו. ועוד, וכי בערב-קבלן לא ישמט החוב מפני שהמלווה גובה מהערב קודם שהערב גובה מהלווה? ולא מצאנו כן בהלכות שמיטת כספים[8]! ואין זה דומה לשטר למוכ״ז שהלווה כותב שטר למי שיוציאנו, והמלווה בנתינת השטר **מסתלק** לגמרי, והלווה חייב רק למחזיק בשטר. ע״כ נראה לענ״ד שאע״פ שהלווה נתן המחאה ואפילו כבר הגיע זמן פירעונה, כל זמן שהיא לא נפרעה, הוא לא הסתלק מחובו ואין החוב כגבוי, וצריך לכתוב פרוזבול כדי שהחוב לא ישמט.

אבל כל זה בהמחאות אשר מועד פירעונן היה קודם סיום השמיטה ולא הוגשו לפירעון, אבל המחאות שנכתבו לזמן שאחר השמיטה, הרי זה כקובע זמ״פ לעשר שנים שאין שמיטה משמטתו (סי׳ סז סעי׳ י). וכבר כתבו האחרונים שלאו דווקא לעשר שנים אלא אפילו בקובע מועד לאחר השמיטה.

7. ויש שהסבירו פרוזבול מטעם זה — רש״י (גיטין לו ע״א ד״ה מוסרני), תוס׳ (מכות ג ע״ב ד״ה המוסר שטרותיו).

8. בניגוד לאיסור ריבית בו האיסור מן התורה הוא דווקא בריבית הבאה מלווה למלווה, אין בשמיטת כספים דין כזה, פרט למוסר שטרותיו לבי״ד. אבל לא שמענו שמסירה לאחר תיצור חוב שאינו נשמט בשביעית. ואם המלווה ימכור שטרו לאחר ויסתלק מן ההלוואה — ג״כ לא שמענו שהחוב לא ישמט בשביעית. וע״כ אף שטר למוכ״ז לענ״ד יש בו נגישה, ונשמט בשביעית. וה״ה ללווה שפורע ע״י שליח.

ז. חברות אשראי בנקים ושאר חובות

לפי דברינו עולה שבנקים צריכים לעשות פרוזבול על חשבונות שנמצאים במצב גירעוני. שהרי הממון שחייבים להם הוא בגדר מלווה. ואין זה משנה מהו סוג העסקה שבגללה הלקוח נכנס לגירעון, מן הבנק הוא נטל **הלוואה** כדי לשלם את קנייתו וכד' וע"כ כדי שהחוב לא ישמט על הבנק לכתוב פרוזבול. וכן העלה הגר"ע יוסף ב"יחוה דעת" (ח"ד סי' סד).

אולם אם לקוח נטל הלוואה מבנק או מחברת אשראי, והוא משלם חובו בתשלומים. לגבי התשלומים שמועד פירעונם לאחר השמיטה קבוע כבר מעתה, אין צריכים לכתוב פרוזבול כמבואר לעיל לגבי המחאות שזמן פירעונן לאחר השמיטה, ולגבי תשלומים שכבר שולמו ג"כ אין צורך לכתוב פרוזבול. ורק אם נוצר מסיבה כלשהי פיגור בתשלומים, כיוון שזו הלוואה שאין קבוע לה זמן צריך לכתוב פרוזבול.

וכן הדין לגבי חשבון המכונה "חובה וזכות" ("חו"ז"). בחשבון כזה הקונה נוטל את קניותיו ומשלם ביום מסוים בחודש או כל כמה חודשים, או "נותן על החשבון", ובדר"כ ישנו מועד קבוע לתשלום כל החובות שנצטברו פעם בשנה. והיה אם מועד זה לאחר השמיטה הרי דינו אמור שהוא כמלווה לעשר שנים. ואם דינו לפני סיום השמיטה ומשום מה הלקוח לא שילם את חובו צריך לכתוב פרוזבול.

וכן הדין לגבי שכר שכיר שהדין הוא שאינו נשמט בשביעית, ואם זקפו במלווה נשמט (סי' סז סעי' טו). ולדוגמא, שכיר העובד חודשית ומקבל שכרו כל עשירי למניינם. אף אם סוף החודש הוא קודם ר"ה של שמינית, והמועד הקבוע לתשלום המשכורת הוא לאחר ר"ה אין צורך לכתוב פרוזבול. ורק אם כבר חל מועד תשלום המשכורת ועדיין היא לא שולמה הרי היא זקופה ועומדת וצריך השכיר לכתוב פרוזבול.

ובעוסק המוציא חשבונית למעבידו, הוצאת החשבונית היא הזקיפה כמלווה, וע"כ אם קבוע המועד לתשלום (כגון כל עשירי למניינם או שוטף + 30) והוא חל לאחר השמיטה אין צורך לכתוב פרוזבול, אולם אם אין מועד קבוע, או שעבר המועד קודם סיום השמיטה ולא קיבל שכירותו צריך לכתוב פרוזבול. ואם אינו רוצה לכתוב פרוזבול ידחה הגשת החשבונית לאחר השמיטה וממילא כיוון שהשכירות לא נזקפה אינה נשמטת בשביעית.